

УДК 371. 7(477-25) «18»

**МИСТЕЦЬКІ ОСВІТНІ ЗАКЛАДИ КИЄВА ДРУГОЇ
ПОЛОВИНИ XIX СТ.****Філімонова А. С.**

Київська академія перукарського мистецтва, Україна, Київ

Обґрунтовано особливості освітніх мистецьких процесів другої половини XIX ст. у Києві та участь В. Орловського в них. Вивчено головні проблеми виникнення мистецьких учбових закладів у Києві означеного періоду. У ході роботи переважно були застосовані аналітичний, системний та історичний методи. Визначено, що становлення художньої освіти у Києві пройшло три основні етапи розвитку, діяльність В. Орловського припадає на другий період і відмічена активною участю у створенні та функціонуванні художніх навчальних закладів, а також у виставковій діяльності. Результати дослідження можуть бути використані у створенні теоретичних праць, для розробки лекційних курсів, написання підручників з історії українського мистецтва др. пол. XIX ст.

Ключові слова: художні освітні заклади, школа М. Мурашка, Київське художнє училище, Київське Товариство художніх виставок

Филимонова А. С. Художественные образовательные учреждения Киева второй половины XIX века / Киевская Академия парикмахерского искусства, Украина, Киев.

Обозначены и аргументированы особенности образовательных художественных процессов второй половины XIX века в Киеве и участие В. Орловского в них. Изучены главные проблемы, сопутствующие возникновению художественных учебных заведений в Киеве этого периода. В процессе работы были применены аналитический, системный и исторический методы. Определено, что становление художественного образования в Киеве прошло три основных этапа, деятельность художника относится ко второму и отмечена активным участием в создании и функционировании художественных учебных заведений, а также в выставочной деятельности. Результаты исследования могут быть использованы при создании теоретических трудов, для составления лекционных курсов, написания учебников по истории украинского искусства вт. пол. XIX века.

Ключевые слова: художественные учебные заведения, школа Н. Мурашка, Киевское художественное училище, Киевское Товарищество художественных выставок

Philimonova A. S. Kiev art schools in the second part of Nineteen century/ Kyiv Academy of Hairdressing art, Ukraine, Kiev

Argued features of educational art score in the second half of the XIX century in Kiev and the role of B. Orlovsky in it is the main purpose of the article. Rising of art schools in Kiev city in definite period has been discovered. Basically this work has been applied with analytical, systematic and historical methods. The article determined that the formation of artistic education in Kiev passed three main stages. And so that V. Orlovsky took active participation in the second period, especially in the establishment

and maintenance of art schools, as well as exhibition activities. Results of this research can be used for of lectures and books about Ukrainian art history in second half of XIX century.

Keywords: art schools, M. Murashko school, Kiev art school, Art exhibitions fellowship of Kiev

Вступ. Друга половина XIX століття стала часом активного формування у Києві художніх навчальних закладів як приватного, так і громадського характеру. Саме в цей час у художніх школах починає працювати ціла плеяда визначних митців, яка і визначає неповторну творчу спільноту, сприяє становленню освітніх закладів, бере участь у виставковій діяльності. Одним із активних учасників розвитку мистецької культури був В. Орловський. Однак ні його внесок, ні самостійна творчість досі не отримали належного висвітлення у наукових пошуках. Учень, а згодом і пенсіонер Петербурзької академії художеств, багато років свого життя В. Орловський пов'язав із Києвом. А між тим і творчий шлях митця, і його особистість, становлять значний інтерес для вивчення та подальшого всебічного розуміння тих мистецьких процесів, що відбувались на теренах російського та українського мистецтва у другій половині XIX століття.

Аналіз досліджень і публікацій. В останні роки тема формування художньої освіти в Україні досить активно розроблялась у мистецтвознавчих працях. Зокрема, ґрунтовним дослідженням є монографія О. Сторчай, присвячена викладанню художньо-мистецтвознавчих дисциплін у Київському університеті Св. Володимира 1834-1924 рр. [1]. Автор вперше розглядає історію викладання живопису, архітектури та створення кафедри теорії та історії мистецтва, а також процеси, зародження мистецької освіти у Києві. Вагомою є монографія Р. Шмагала [2] присвячена мистецькій освіті в Україні середини XIX – середини XX століття, в якій автор звертає увагу на художні освітні процеси Києва та розділяє їх на три періоди. Перший пов'язаний з отриманням художньої освіти при духовних закладах, що мала перш за все релігійне спрямування. До другого автор відносить створення закладів (часто приватних), де можна було отримати середню художню освіту – це художні школи та училища XIX століття. Останній період пов'язаний зі створенням у 1917 році вищого художнього закладу – Української академії мистецтв. Р. Шмагало представляє оригінальні документи про маловідомі гуртки, студії, школи, училища тощо, які формували унікальне мистецьке середовище цього періоду. Тісні зв'язки Академії художеств та її митців-випускників із закладами освіти на Україні у XIX столітті розкриває у своїй статті Н. Яворська [3]. Автор прослідковує формування освітнього процесу і вплив на нього представників російського мистецтва. У своїй монографії Л. Савицька розглядає кардинальні зміни, що відбувалися в українському мистецтві рубежу XIX – XX століть [4]. Ці процеси цілком вписуються у західноєвропейський хід розвитку мистецтва, означений трансформацією та створенням абсолютно нової художньої мови. У цей короткий період відбувається переорієнтація художніх шкіл, застосовуються нові методи викладання, значно активізується виставкове життя, що створює цільну картину нового мистецького простору.

Окрім вище згаданих загальних робіт існують також дослідження, присвячені окремим навчальним закладам. Особливу увагу мистецтвознавців та художників з часу її заснування привертає Київська рисувальна школа М. Мурашка, що зібрала навколо себе талановите художнє товариство Києва. До унікального фактологічного матеріалу належать спогади самого митця, в яких він детально розповідає всі перипетії створення та функціонування свого учбового закладу [5]. Біографії М. Мурашка присвячений нарис Ю. Турченка, в якому окреме місце відведено педагогічній діяльності художника [6]. Цьому аспекту також присвячена стаття М. Малиніної, у якій розглядаються педагогічні принципи та побудова передової на той час системи навчання школи М. Мурашка [7]. Абсолютно унікальний архівний документ – спогади К. Трохименка про Київське художнє училище – був опублікований О. Сторчай у журналі «Мистецтвознавчі студії» [8]. Цей документ висвітлює методи та принципи викладання в училищі і є дуже цінним, оскільки у різноманітних публікаціях, присвячених київській художній освіті кінця XIX – початку XX століття саме про цей мистецький заклад дуже мало інформації. К. Трохименко, безпосередній свідок і учасник навчального процесу, докладно розповідає про викладачів, учнів, характер проведення занять.

В. Орловський проживав у Києві саме в цей період активного формування нових освітніх процесів і безпосередньо брав у них участь. Хоча його постать у художньому житті Києва досить вагома, внесок художника є ще недостатньо дослідженим.

Метою даного дослідження є розгляд розвитку мистецьких процесів у Києві у другій половині XIX столітті. Таким чином, **завданнями** дослідження є розгляд історії створення у Києві художніх учбових закладів та участь В. Орловського в їх діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перший етап становлення мистецької освіти у Києві історично припадає на XVIII ст. і пов'язаний із діяльністю релігійних центрів, а саме Київською духовною академією та іконописними майстернями Києво-Печерської Лаври. Митці, що навчались у цих центрах, здебільшого створювали роботи на релігійну тематику; деякі з них – І. Щирський, брати Тарасевичі, Г. Левицький – спочатку отримували знання закордоном, наприклад, у Польщі, Литві, Німеччині, а потім продовжували вдосконалювати свою майстерність у друкарні Києво-Печерської Лаври чи у Київській духовній академії [2].

Другий період ознаменований створенням світських учбових закладів, серед яких провідна роль належала Київському університету Св. Володимира. З середини століття там викладали рисунок та живопис Б. Клембовський, К. Павлов, Г. Васько – професійні майстри, що були направлені Академією художеств. Згодом з'явилася серйозна художня колекція, яка «стала і першим художнім музеєм, який хоч і обмежено, але був доступним для огляду публіки. Це було важливою культурною подією для Києва, в якому на той час не було художнього музею, а ні картинної галереї чи доступних для огляду приватних колекцій... У середині XIX століття Київський університет стає центром проведення художніх виставок у місті, починаючи з першої відомої зарубіжної виставки німецького і австрійського живопису і графіки 1859 року, яка знайомила киян з тогочасним

західноєвропейським мистецтвом другої чверті – середини ХІХ ст.» [1, с.195.] У 60-х роках у стінах Києво-Печерської Лаври створюється рисувально-художня школа на чолі з О. Рокачевським. 1866 року була заснована рисувальна школа М. Мурашка (спочатку при Київській гімназії), а 1901 року Київське художнє училище (проіснувало до 1918 року). З 1913 до 1917 року в Києві функціонувала школа О. Мурашка

Третій період розпочинається створенням Української академії мистецтв у 1917 році Г. Нарбутом.

Переїхавши з Санкт-Петербургу до Києва у 1887 році В. Орловський активно долучається до місцевих творчих процесів. Його діяльність у Києві відноситься до другого етапу формування та становлення професійної художньої освіти.

Мабуть, центральною постаттю, що змогла вдихнути нове життя в освітні мистецькі процеси Києва був М. Мурашко. Спочатку він викладав малювання у І Київській гімназії, потім – у Київському реальному училищі.

Поступово біля нього зібралось широке коло людей, що прагнули здобути художню освіту. У 1875 році він відкрив власну школу у себе вдома, а вже через рік Київська рисувальна школа отримала офіційне визнання [5]. Долаючи різноманітні труднощі, вона стала вагомим художнім осередком, у якому майбутні митці отримували професійні художні навички: «Розвиток учнів не обмежувався тільки практичними заняттями з рисування та живопису; у школі читались також теоретичні дисципліни: перспектива, анатомія, загальна історія мистецтв» [7, с. 286]. При школі була організована Шкільна рада, до якої був запрошений В. Орловський. «Майже всі київські художники більшою чи меншою мірою були зв'язані з школою Мурашка, викладали в ній, брали участь у роботі Ради, художніх виставках і лекціях, присвячених питанням образотворчого мистецтва» [6, с. 14].

У кінці 80-х років розпочалася палка дискусія між викладачами художньої школи щодо її подальшої долі, зокрема, чи залишатися їй під приватним керівництвом чи стати державним закладом. Це питання торкнулося досить широкої аудиторії, оскільки охоплювало не лише зацікавлену публіку, а й академічні кола: «Увага зі сторони Академії художеств до рисувальних шкіл збільшилася після реформи Академії 1893-го року, коли до її складу увійшли художники-передвижники. З цього часу приватні школи поступово починають перетворюватися у казенні художні училища» [3, с.76].

М. Мурашко був проти перетворення школи в державну установу, оскільки, на його думку, зрівняння у правах із середнім учбовим закладом лише ускладнить її діяльність. Із такою позицією не погоджувались інші художники, зокрема, Г. Мясоєдов, І. Селезньов, М. Пимоненко, Х. Платонов та інші: «Вони обстоювали необхідність створення у Києві художнього учбового закладу з своїм уставом і правами, який би залежав не від приватної особи, а знаходився на утриманні держави. Однак Мурашко, цілком поклавшись на Терещенка, не шукав інших шляхів для забезпечення школи, поставивши тим самим питання про її існування в пряму залежність від мецената» [6, с.15]. До таких різних поглядів на подальшу долю школи додавались й особисті стосунки. Так, улюблений учень М. Мурашка

І. Селезньов залишив школу через різку позицію вчителя щодо його майбутнього шлюбу.

Протиріччя між діаметрально протилежними позиціями щодо реорганізації школи «загострювались з кожним роком все більше і, нарешті, привели до того, що в 1900 році група викладачів школи – М. Пимоненко, Х. Платонов, О. Троїцька-Гусева – залишила її стіни й організувала художні класи, звернувшись в той же час до Академії художеств з проханням відкрити у Києві художнє училище з правами середнього учбового закладу» [6, с.15].

Школа М. Мурашка мала реорганізуватися у художньо-промислове училище, як того хотів її багаторічний меценат І. Терещенко, оскільки «він вважав, що суспільству потрібні художники, котрі можуть створювати гарні речі прикладного призначення, наділяючи їх вишуканістю та елегантністю» [9, с.299].

Таким чином, у 1901 році було засновано Київське художнє училище, яке підпорядковувалось Петербурзькій академії художеств. Його засновниками були такі видатні художники як В. Менк, В. Орловський, М. Пимоненко, викладали М. Бойчук, Ф. Красицький, Ф. Кричевський, О. Мурашко.

Училище, будучи середнім художнім навчальним закладом, мало на меті підготовку учнів до вступу в Академію художеств, якій воно було підпорядковане. «Вихованці училища, які успішно закінчили повний курс з мистецьких, загальноосвітніх і спеціальних наукових предметів, одержували, із затвердженням Академії мистецтв, диплом на звання вчителя малювання й креслення в середніх навчальних закладах, атестат про закінчення курсу, а найталановитіші, за особливим посвідченням Ради училища, мали право вступу до Вищого художнього училища при Імператорській академії мистецтв» [8, с.144]. В училищі були три мистецькі відділення: живописне, архітектурне та скульптурне. Програма затверджувалась в Академії художеств та мала суто академічне спрямування: «Тобто вона будувалася до останнього натурного класу на античних зразках, спершу орнаменту, потім маски, голів, постатей, гіпсових копій з античних оригіналів» [8, с.146]. В різні роки тут навчались такі знані майстри як К. Трохименко, П. Ковжун, А. Петрицький, О. Екстер, А. Лентулов, І. Кавалерідзе, О. Архипенко та інші. Варто зазначити, що «художня школа давала закінчену художньо-середню освіту. Для <винятково> талановитої молоді цієї освіти було достатньо для того, щоб вона могла розгорнути на цій базі свою творчу діяльність» [8, с.150]. Отже, навчання там було початковим трампліном, який виводив майбутніх митців у світ високого мистецтва. Таким чином, Київське художнє училище стало наступною сходинкою, яка наближала створення вищого навчального художнього закладу, що відбулось у 1917 році.

Як бачимо, у 1890 – 1900-х роках художнє життя Києва виходить на новий рівень розвитку. Саме на цей час припадає розквіт творчості В. Орловського, що також був насичений різноманітними важливими подіями в житті митця. Переїхавши до Києва, він одразу стає безпосереднім учасником мистецького життя та поступово зближується з багатьма місцевими митцями та художніми організаціями. Особливий зв'язок В. Орловський мав з молодим живописцем М. Пимоненко, який згодом одружився на його донці Олександрі. В. Орловський у своїй садибі з майстернею на вулиці Гоголівській, 28 побудував для молодого

подружжя окремих флігель. «Сюди навідувалися київські художники Сергій Світославський, Харитон Платонов, Володимир Менк, Вільгельм Котарбінський, Михайло Яровий, тутешні меценати з родини Терещенків і Бродських, сюди приїжджали з Петербурга І. Рєпін, П. Ковалевський, Ю. Клевер» [11, с.33].

У кінці XIX ст. в Києві поживається виставкова діяльність – 1893 року було засновано Київське Товариство художніх виставок. В цьому процесі брали участь В. Орловський, П. і О. Сведомські, В. Котарбінський, М. Пимоненко, В. Менк, В. Галимський, Є. Вжеш, О. Мурашко. Об'єднання мало на меті повторити комерційний успіх передвижників та «строкатий склад Товариства не сприяв цілісності його виставок», а відтак і значному успіху [4, с. 17].

Висновки. Створення професійної художньої освіти у Києві пройшло наступні етапи розвитку: перший період, коли художні навички можна було отримати при іконописних майстернях і навчання мало цілком релігійне спрямування; другий період – час, коли паралельно з іконописними майстернями починають з'являтися школи європейського зразка. До найбільш відомих та успішних можна віднести Рисувальну школу М. Мурашка. Третій був ознаменований довгоочікуваним створенням вищого художнього закладу – Академії мистецтв у Києві. Основну увагу в даному дослідженні присвячено саме другому періоду, на який припадає життя і творчість В. Орловського.

У Києві В. Орловський долучився до всіх найважливіших та значимих мистецьких подій. Він стояв біля самих витоків створення художніх учбових закладів. Був запрошений до Шкільної ради рисувальної школи М. Мурашка, був серед засновників Київського художнього училища, відкритого за сприяння Петербурзької академії художеств. 1893 року було засновано Київське Товариство художніх виставок і В. Орловський також брав участь у цьому процесі.

Перспективи подальших розвідок полягають у поглибленому дослідженні творчості митця другого київського періоду (1887-1912), що надасть більш повне та об'єктивне уявлення як про творчу діяльність художника, так і загальних мистецьких тенденцій цього часу.

Література:

1. Сторчай О. В. *Мистецька освіта в Київському Університеті (1834 – 1924): Монографія* / О. В. Сторчай. – К.: Щек0, 2009. – 335 с.
2. Шмагало Р. *Мистецька освіта в Україні середини XIX – середини XX ст.: структурування, методологія, художні позиції* / Р. Шмагало. – Львів: Українські технології, 2005. – 528 с.
3. Яворская Н. *Академия художеств и художественное образование на Украине во второй половине XIX века: сб. статей* / Н. Яворская // *Русско-украинские связи в изобразительном искусстве*. – К.: *Изобразительное искусство и музыкальная литература*, 1956. – С. 60 – 78.
4. Савицкая Л. Л. *На пути обновления. Искусство Украины в 1890 – 1910-е годы* / Л. Л. Савицкая. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2003. – 468 с.
5. Мурашко М. І. *Спогади старого вчителя* / М. І. Мурашко. – К.: *Мистецтво*, 1964. – 168с.

6. Турченко Ю. М. І. Мурашко: нарис про життя, творчість і педагогічну діяльність / Ю. Турченко. – К.: Держ. вид. обр. мист. і муз. літ. УРСР, 1956. – 36 с.
7. Малиніна І. О. Педагогічні принципи Київської рисувальної школи кінця ХІХ ст. / І. О. Малиніна // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наук. праць. – К.- Запоріжжя, 2003. – Вип. 26. – С. 284 – 288.
8. Сторчай О. Карпо Трохименко: спогади про Київське художнє училище (публікація архівного документа) / О. Сторчай // Студії мистецтвознавчі. – К., 2008. – Число 1 (21). – С. 143 – 157.
9. Ковалинский В. Меценаты Киева / В. Ковалинский. – К.: Кий, 1998. – 528 с.
10. Київ. Енциклопедичний довідник / за ред. А. В. Кудрицького. – К.: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1981. – 736 с.
11. Жбанкова О. А. «Гопак» у Луврі... (Микола Пимоненко) / О. Жбанкова // Музейний провулок. – 2007. – № 1 (7). – С. 30 – 37.

References:

1. Storchay O. V. Mistetska osvita v Kiivskomu Universiteti (1834 – 1924): Monografiya / O. V. Storchay. – K.: Shchek0, 2009. – 335 pp.
2. Shmagalo R. Mistetska osvita v Ukraini seredini KhIKh – seredini KhKh st.: strukturuvannya, metodologiya, khudozhni pozitsii / R. Shmagalo. – Lviv: Ukrainski tekhnologii, 2005. – 528 pp.
3. Yavorskaya N. Akademiya khudozhestv i khudozhestvennoe obrazovanie na Ukraine vo vtoroy polovine KhIKh veka: sb. statey / N. Yavorskaya // Russko-ukrainskie svyazi v izobrazitelnom iskusstve. – K.: Izobrazitelnoe iskusstvo i muzykalnaya literatura, 1956. – P. 60 – 78.
4. Savitskaya L. L. Na puti obnovleniya. Iskusstvo Ukrainy v 1890 – 1910-e gody / L. L. Savitskaya. – Kharkov: NTU «KhPI», 2003. – 468 pp.
5. Murashko M. I. Spogadi starogo vchitelya / M. I. Murashko. – K.: Mistetstvo, 1964. – 168 pp.
6. Turchenko Yu. M. I. Murashko: naris pro zhittya, tvorchist i pedagogichnu diyalnist / Yu. Turchenko. – K.: Derzh. vid. obr. mist. i muz. lit. URSR, 1956. – 36 pp.
7. Malinina I. O. Pedagogichni printsipi Kiivskoї risuvalnoї shkoli kintsya KhIKh st. / I. O. Malinina // Pedagogika i psikhologiya formuvannya tvorchoї osobistosti: problemi i poshuki: zb. nauk. prats. – K.- Zaporizhzhya, 2003. – Vip. 26. – P. 284 – 288.
8. Storchay O. Karpo Trokhimenko: spogadi pro Kiivske khudozhne uchilishche (publikatsiya arkhivnogo dokumenta) / O. Storchay // Studii mistetstvoznachchi. – K., 2008. – Chislo 1 (21). – P. 143 – 157.
9. Kovalinskiy V. Metsenaty Kieva / V. Kovalinskiy. – K.: Kiy, 1998. – 528 pp.
10. Kiiv. Yentsiklopedichniy dovidnik / za red. A. V. Kudritskogo. – K.: golovna redaktsiya Ukrainskoї Radyanskoї Yentsiklopedii, 1981. – 736 pp.
11. Zhbankova O. A. «Gopak» u Luvri... (Mikola Pimonenko) / O. Zhbankova // Muzeyniy provulok. – 2007. – № 1 (7). – P. 30 – 37.